

“IPAK AKATSIYASI (*ALBIZIA JULIBRISSIN DURAZZ*.)NI URUG’LARIDAN YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI.”**Ilmiy rahbar: Xo’jayev Otabek Temirovich****Doktorant: Sultonova Mohichehra Jamoldin qizi***e-mail: sultonovamohichehra911@gmail.com*

Annotatsiya: XXI asrda global ekologik muammolarning chuqurlashuvi, urbanizatsiyaning tez sur’atlar bilan o’sishi va iqlim o’zgarishining keskinlashuvi dunyo miqyosida yashil maydonlarni kengaytirish, ekologik muvozanatni tiklash va urbanistik makonlarda tabiiy yashil resurslardan samarali foydalanish masalasini dolzarb muammolardan biriga aylantirmoqda. Shu nuqtai nazardan, manzarali va ekologik chidamli daraxtlarni joriy qilish, ularning mahalliy agroiklim sharoitida o’sish imkoniyatlarini o’rganish va ko’chat yetishtirish texnologiyalarini ishlab chiqish — zamonaviy dendrologik tadqiqotlar markazida turibdi.

Kalit so’zlar: Global iqlim o’zgarishi, ipak akatsiyasi, tuproq, urug’.

Kirish: Ipak akatsiyasi yoki Lenkoran albisiyasi (*Albizia julibrissin*) nafaqat o’rmon xo’jaligi va landshaft dizaynida yuqori baholanadi. Bu daraxt, ayniqsa issiq iqlimli hududlarda haqiqiy ekotizim «muhandisi» hisoblanadi. Ipak akatsiyasi dukkaklilar oilasiga mansub. Bu uning ildizlarida havodagi azotni o’zlashtiradigan va tuproqni u bilan boyitadigan maxsus bakteriyalar yashashini anglatadi. Natija: U «tirik o’g’it» vazifasini bajarib, kuchsizlangan yerlarning unumdorligini oshiradi. Undan keyin ekilgan boshqa o’simliklar ancha yaxshi rivojlanadi. Ipak akatsiyasi juda kuchli va tarmoqlangan ildiz tizimiga ega. Uni ko’pincha bo’sh yotgan yerlarga, jarliklarning yonbag’irlariga va ko’chki xavfi bo’lgan joylarga ekishadi. Ildizlari tuproqni xuddi «tikib qo’ygandek» mahkam ushlab, uning shamolda uchishi yoki suvda yuvilishining oldini oladi. O’rmon xo’jaligi va asalchilik birlashtirilgan joylarda bu daraxt bebahodir. U iyun o’rtalaridan sentyabrgacha, ya’ni boshqa ko’pgina asal beruvchi o’simliklar gullab bo’lgan davrda gullaydi. Akatsiya asali tiniq, xushbo’y bo’ladi va juda uzoq vaqt davomida kristallashmaydi (qattiqlashmaydi). Ipak akatsiyadan dalani himoyalovchi ihota o’rmon polosalarini yaratishda foydalaniladi. Uning keng shox-shabbasi shamol tezligini samarali pasaytirib, qishloq xo’jaligi ekinlarini himoya qilish imkoniyatini yaratadi. Uning soyasi «to’rsimon» (siyrak) bo’ladi. U yorug’likni to’liq to’sib qo’ymaydi, bu esa uning ostida boshqa o’simliklarni yetishtirish imkonini beradi. Ipak akatsiya o’rtacha kattalikdagi daraxt bo’lsa-da, uning yog’ochi o’z afzalliklariga ega. Qattiq, mustahkam va anchagina og’ir. To’q rangli o’zagi va och rangli chekka qismi bilan juda

chiroyli naqshga ega. Yaxshi sayqallanadi. Kichik hajmdagi duradgorlik buyumlari, qimmatbaho mebellar va esdalik sovg‘alari yasashda ishlatiladi.

Asosiy qism: Sifatli ko‘chatlar yetishtirishda urug‘larni ekishdan oldin stimulyator moddalar bilan ishlov berish uning unuvchanligiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Gumat preparatlari o‘simliklarda fiziologik jarayonlarni faollashtirib, urug‘larning unuvchanligi va ko‘chatlarning rivojlanishini yaxshilaydi.

Tadqiqotimizda ipak akatsiyasi (*Albizia julibrissin* Durazz.) urug‘larining morfologik jihatdan bir xil, to‘liq yetilgan va mexanik shikastlanmagan urug‘lar tanlab olindi.

Urug‘larning tashqi qobig‘i qattiq bo‘lganligi sababli ular dastlab 80–90°C haroratli suvda 10–15 daqiqa saqlandi va keyin xona haroratigacha sovitildi.

Tajriba besh variantda uch takrorda o‘tkazildi:

Nazorat – oddiy suvda 8 soat ivitilgan urug‘lar;

I variant – gumatning 5 g/10 l konsentratsiyasida 8 soat ivitilgan urug‘lar;

II variant – gumatning 10 g/10 l konsentratsiyasida 8 soat ivitilgan urug‘lar;

III variant – gumatning 15 g/10 l konsentratsiyasida 8 soat ivitilgan urug‘lar;

IV variant – gumatning 20 g/10 l konsentratsiyasida 8 soat ivitilgan urug‘lar.

Har bir variantda 100 tadan urug‘ olinib, tajriba uch takrorda olib borildi.

Urug‘lar 1,0–4,0 sm chuqurlikda tuproqqa ekildi. Barcha variantlarda urug‘lar 8 soat davomida eritmalarda ivitildi va so‘ngra ekildi. Kuzatishlar davomida urug‘larning unib chiqish foizi, ko‘chat balandligi va rivojlanish ko‘rsatkichlari baholandi.

Tajriba natijalariga ko‘ra, gumat eritmaları bilan ishlov berilgan variantlarda urug‘larning unib chiqish ko‘rsatkichlari nazorat variantiga nisbatan yuqori bo‘ldi. Ayniqsa, 10 g/10 l va 15 g/10 l konsentratsiyadagi gumat eritmaları ko‘chatlarning o‘sishi va rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Yuqori konsentratsiyadagi (20 g/10 l) gumat eritmasida ham ijobiy ta’sir kuzatilgan bo‘lsa-da, uning samaradorligi o‘rtacha konsentratsiyadagi variantlarga nisbatan kamroq bo‘lishi mumkin.

Xulosa: Ipak akatsiyasi (*Albizia julibrissin* Durazz.) Markaziy Osiyo, jumladan O‘zbekistonning tuproq-iqlim sharoitiga yaxshi moslashuvchi, qurg‘oqchilikka nisbatan chidamli, yuqori dekorativ xususiyatlarga ega bo‘lgan istiqbolli daraxt turlaridan biri ekanligi aniqlandi.

Urug‘larni ekishdan oldin gumat eritmalarida 8 soat davomida ivitish ularning fiziologik faolligini oshirib, unish energiyasi va laboratoriya unuvchanligi ko‘rsatkichlarini nazorat variantiga nisbatan sezilarli darajada yaxshilashi aniqlandi.

Tajriba natijalariga ko‘ra, gumatning 10 g/10 l va 15 g/10 l konsentratsiyalari ipak akatsiyasi urug‘larining unib chiqishi hamda ko‘chatlarning dastlabki o‘sinh va rivojlanish jarayonlariga eng yuqori ijobiy ta’sir ko‘rsatishi kuzatildi.

Gumat eritmasining 20 g/10 l konsentratsiyasida ham ijobiy samara qayd etilgan bo‘lsa-da, yuqori konsentratsiya ta’siri natijasida ko‘chatlarning o‘sinh ko‘rsatkichlari 10 g/10 l va 15 g/10 l variantlariga nisbatan biroz pasayishi aniqlandi. Bu esa gumat preparatlarini me’yordan ortiq qo‘llash maqsadga muvofiq emasligini ko‘rsatadi. Ko‘chatlarning balandligi, ildiz tizimining rivojlanishi, barglar soni va umumiy biomassa ko‘rsatkichlari gumat bilan ishlov berilgan variantlarda nazoratga nisbatan yuqori bo‘lib, biostimulyatorlarning o‘simliklarda kechadigan fiziologik jarayonlarni faollashtirishi bilan izohlanadi.

Ipak akatsiyasi urug‘larini 10–15 g/10 l konsentratsiyadagi gumat eritmasida 8 soat davomida ivitib ekish texnologiyasi ko‘chatchilik xo‘jaliklari va ko‘kalamzorlashtirish tashkilotlari uchun amaliy jihatdan samarali usul sifatida tavsiya etiladi. Gumat preparatlarini qo‘llash sifatli ko‘chatlar chiqishini oshirish, standart ko‘chat yetishtirish muddatini qisqartirish va ko‘chatlarning tashqi muhit omillariga chidamliligini oshiradi.

Olingan natijalardan shaharlar va aholi punktlarini ko‘kalamzorlashtirish, himoya o‘rmonzorlarini barpo etish hamda manzarali daraxt turlarini ko‘paytirishda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

- 1.Y.B.To‘xtayev.Dendrologiya. – Toshkent, 2019.
- 2.K.X.Xaydarov.Manzarali daraxt va butalar. – Toshkent, 2021.
- 3. Dospekhov B.A. Methodology of Field Experiment. – Moscow, 1985.
- 4.Taiz L., Zeiger E. Plant Physiology. – Sinauer Associates, 2015.
- 5. Raven P.H., Evert R.F., Eichhorn S.E. Biology of Plants. – New York, 2013.